

1983. ÉVI FOLYÓIRATIMPORTUNK

83016

VÁLYI GÁBOR

A szakmánk fejlődéséért felelősséget érző könyvtárosok már az évszázad legelején felemelték szavukat, hogy a világ kultúrájának, tudományának eredményei közkönyvtárainkban a felhasználók egyre szélesebb rétegei számára hozzáférhetőek legyenek. Azóta is ismételtük és ismételtük magunk is, hogy előrehaladásunknak egyik jelentős feltétele, hogy mindenki viszonylag könnyen tudást meríthessen abból az egyetemes ismeretanyagból, ami a világon megjelenik.

Teljességre törekvő ismeretszerzési igények kielégítésére a történelem során soha és az utolsó évtizedekben – a gyűjtött dokumentumok mennyiségi növekedése, tartalmi differenciálódása, az interdiszciplinaritás erősödése és végül az árak emelkedése következtében – egy-egy könyvtár, vagy akár egy-egy ország sem vállalkozhatott. Az ebből származó nehézségeket különösen azok az országok szenvedték és szenvedik meg, amelyek viszonylag szegények, kicsik és nem világnyelven beszélnek.

Mindannyian tudjuk, hogy bár nálunk sokféle és köztük sok hasznos kezdeményezés és erőfeszítés történt, – a gyűjtőkörök meghatározásától és pontosításától a hálózati rendszer jogszabályba foglalásáig, a területi és szakági együttműködés megindításáig – a szükséges szakirodalomhoz való hozzáférési lehetőségeinkkel mégsem lehetünk elégedettek. Sok még a tennivaló a központi szabályozás, a könyvtári munka ésszerűsítése és összehangolása, a képzés, a nyilvántartás, a hatékony munkamódszerek, a hasznos szolgáltatások elterjesztése terén és így tovább. Munkánk minden részlete ugyanis szorosán és közvetlenül összefügg azzal, hogy hogyan tudjuk, a korábbiaknál lényegesen nehezebb feltételek között, a legjobban kielégíteni a szükséges ismeretekhez való hozzáférés követelményét.

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete 1981. évi vándorgyűlésén, az Országos Könyvtárügyi Tanács beszámolójában a kérdés, folyóiratimportunk vonatkozásában, úgy merült fel, hogy vajon helyes-e, hogy az országba mintegy 15 ezer féle külföldi időszaki sajtótermék jár, kb. 100 ezer példányban és nem lenne-e hasznosabb, ha helyett inkább 30 ezer féle járna, mintegy 50 ezer példányban. Az akkori helyzetet megközelítő pontossággal tükröző arány/aránytalanság lényegében spontán fejlődés nyomán, tudatos és átfogó koordináció nélkül jött létre. Ilyetén alakulásának helyességét vagy helytelenségét éppen vitatni lehet, mint a vándorgyűlésen perspektívában példaként felvetett arányt a féleségek és a példányszámok között. Beszélgetésekben, különböző fórumokon elhangzott felszólalásokban a könyvtárosok vitatkoztak is ezen, de konkrétan állást foglalni, csak a globális számok ismeretében, tehát az általánosság szintjén, nyugodt lelkiismer-

rettel nem lehetett. Ezért az Országos Könyvtárügyi Tanács felvetette a Művelődési Minisztériumnak, hogy helyes lenne tételesen felülvizsgálni folyóiratimportunkat, külföldi folyóiratellátottságunk helyzetét és e vizsgálat eredményéről megfelelő következtetéseket levonva, ha szükséges, intézkedéseket is tenni a helyzet megjavítása érdekében.

Az e javaslattal egyetértő Művelődési Minisztérium segítségével sikerült megkapnunk az 1981. évben az országba járt nem rubel elszámolású időszakai sajtótermékek nyilvántartását. A nyilvántartás 12 ezer féle folyóirat közel 80 ezer példányban történt megrendelését dokumentálta. A nyilvántartásnak, a tartalmi vizsgálódást szolgáló átrendezése sok problémával járt. Nehézséget okozott: a megrendelők és a címzettek azonosítása, ugyanaz a megrendelő több postai címen is szerepelt (üzemek, vállalatok központi rendelései vidéki telephelyeik részére; egyetemek központi könyvtárainak megrendelései a tanszékek és a kihelyezett vidéki tagozatok címére stb.); nem volt könnyű a folyóiratcímek azonosítása sem, ugyanis a megrendelők az elképzelhető variánsok tömegét, hibásat és helyeset, vegyesen írták a megrendelő lapokra; rengeteg gépelési hiba utalt arra, hogy a szelvényeket kitöltők nyelvtudása hiányos, munkájuk pontatlan; még a származási ország tekintetében is teljes volt az összevisszaság; teljesen megbízhatatlan adatokat tartalmazott a megrendelő szelvényeken az előfizetési díj rovat, nem volt ritka a tízezres vagy még ennél nagyobb eltérés; végül a példányszám rovatnak az előírásoktól eltérő kitöltése is nehezítette a munkát, mert ugyan voltak, akik helyesen egy szelvényen rendelték a többes példányokat, de ennél sokkal gyakoribb volt, amikor a megrendelő minden példányról külön szelvényt töltött ki.

E pontatlanságok a munka elvégzését lassították és akadályozták, különösen azért, mert a könnyebb átvizsgálás érdekében a szelvényeket tartalmazó adatokat számítógépre vittük és a géppel előállított, folyóiratcímenként, megrendelőként és származási országonként rendezett betűrendes listák természetesen tükrözték mindezeket a hibákat.

Amikor az adatok csoportosítása és rendezése elkészült és egymás mellé kerültek az azonos, de különböző címekre járó folyóiratok, már az első, futólagos áttekintésből is látni lehetett – amit egyébként előtte is tudtunk, – hogy sok helyütt helytelenül értelmezik a gyűjtőkori szabályzatokat; hogy sok intézmény csak hírdeti, helyesli, de önmagára nézve nem tartja kötelezőnek a takarékoskosságot, a társintézményekkel való koordinációt, munkamegosztást; hogy egyes intézményekbe, olyanokba is, amelyeknek központi könyvtára, dokumentációs részlege is van, párhuzamosan többes példányok tömege jár; hogy egyszerűbb közületi szelvényen, közpénzből rendelni magánérdeklődést kielégítő folyóiratot, mint magánemberként előfizetni vagy valamelyik könyvtárban elolvasni. Kétségtelen jelei mutatkoztak annak is, hogy a különféle íróasztalokon vagy hivatali polcokon tárolt külföldi folyóiratok egyes helyeken elsősorban presztizs célokat szolgálnak. Mindezek figyelembevételével megpróbáltuk megfogalmazni, hogy a különböző intézményekhez járó folyóiratok közül milyen típusúakat tekinthetünk feleslegesnek. Eszerint a szelvények darabonkénti átnézésekor megjelöltük:

- az azonos telephelyen működő intézmények többes példányait;
- az egy városban vagy földrajzi közelségben nyilvános könyvtárakban is meglévő, de egyéb intézményekbe járó példányokat;
- az intézmény munkája szempontjából profil-idegen folyóiratokat;

– végül a megrendelők számára tényleges információ-értéket nem képviselő folyóiratokat.

E szempontokkal a Művelődési Minisztérium egyetértett és azt tervezte, hogy első lépésként a vizsgálat eredményét, a felügyeleti szervekkel egyeztetve, megpróbálja a párhuzamosságok csökkentésére felhasználni, majd a megtakarításból a féleségek számát növelni és a könyvtárak információs célokat szolgáló technikai felszereltségét is javítani.

A szelvényeket, a megadott szempontok szerint, 1982 első negyedében különböző szakkönyvtárak folyóirat-szerzeményezési könyvtárosai nézték át szakterületenként és megjelölték azokat, amelyek a fenti kategóriákba tartoztak. Ugyanerre az időszakra esik, hogy a megrendelők elkészítették 1983-ra szóló rendelőszelvényeiket és legtöbbször az előírt májusi határidőre el is küldte azokat a Posta Központi Hírlap Irodának.

Néhány héttel később a felügyeleti szervek központi utasítást kaptak, hogy a hozzájuk tartozó intézmények és vállalatok csökkentsék külföldi folyóiratrendeléseiket. A csökkentés végrehajtására adott idő, minthogy a Kultúra Külkereskedelmi Vállalatot a külföldi partnerek által előírt határidők kötötték, nem volt elegendő a csökkentés gondos, összehangolt elvégzésére. Néhány központi könyvtártól érkezett jelzésből az 1981-es rendeléseket átvizsgáló munkabizottság arra a következtetésre jutott, hogy az ily módon történő csökkentés előreláthatóan nem lesz kielégítő mértékű és mindenképpen növelni fogja az egyes megrendelők hozzáállásából folyó aránytalanságokat; elsősorban azokat fogja sújtani, amelyek eddig is figyelembe vették a már évek óta hangsúlyozott és szükséges takarékosági szempontokat. A bizottság ezért azt javasolta és az illetékes szervek ezt el is fogadták, hogy a megrendelők által végrehajtott csökkentések után és azok figyelembevételével átvizsgálja az 1983-ra szóló megrendelő szelvényeket is.

A megrendelők több-kevesebb késéssel és kisebb-nagyobb mértékben töröltek a korábban feladott megrendeléseikből. A csökkentés eredménye az összvolumennek 8–10%-a volt, ami tulajdonképpen még az előfizetési díjak várható emelkedését sem fedezte volna akkor, amikor az erre a célra 1983-ra rendelkezésre álló devizakeretet az elmúlt évekhez képest lényegesen alacsonyabban állapították meg. Ennek következtében a további csökkentés elkerülhetetlenné vált.

A munkához jelentős segítséget adtak azok a tapasztalatok, amelyeket az 1981-es rendelések átvizsgálásakor meg lehetett szerezni. A megrendelő szelvények mennyisége és a rendkívül szoros határidő miatt azonban a mintegy 4000 megrendelővel az előzetes egyeztetés már nem volt lehetséges. Így az átvizsgálást végzők az 1981-es rendelések minősítésekor alkalmazott szempontok szerint jártak el, de ezeket következetesebben és szigorúbban érvényesítették. E feladat végrehajtása rendkívül rossz körülmények között folyt. A munka csak úgy volt elvégezhető, hogy a Posta Központi Hírlap Iroda a megrendelések feldolgozását; az átvizsgálást végzők a minősítést; a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat a megrendelések feldolgozását és külföldre továbbítását párhuzamosan, folyamatosan végezték. Minthogy sok megrendelő késedelmesen küldte el a szelvényeket, az áttekintés és összehasonlítás egy-egy folyóirat vonatkozásában nem volt annyira biztosított, mint az 1981-es állomány felülvizsgálatakor. Ez a megfelelő arányok kialakítását nagyon megnehezítette. Az átnézést végzők minden igyekezzete arra irányult, hogy a kényeszerintézkedés következtében az országot információvesztés ne érje, a féleségek száma

ne csökkenjen és mindenki számára továbbra is biztosítható legyen a hozzáférés a folyóiratokban megjelenő ismeretanyaghoz. A felülvizsgálatnak ezt a célkitűzését sikerült elérnie. Az 1983-ra megrendelt folyóiratok félesége nem csökkent; a hozzáférés, ha nem is olyan kényelmesen, mint a korábbiakban, biztosítható.

Ennek ellenére természetesen, a megrendelők a csökkentésekről szóló értesítés után, rengeteg észrevétellel és reklamációval fordultak különböző irányító szervekhez. Az észrevételeket tevők egyrészt a csökkentés módját, másrészt tartalmát kifogásolták. Nem értettek egyet azzal, hogy a törlések megkérdezésük nélkül történtek; felvetették, hogy inkább vállalták volna egy megadott keretösszegegen belül a megrendelendő folyóiratok kiválasztását; néhányan, akár nagyobb mérvű csökkentést is elfogadhatónak tartottak volna ily módon.

Bár az észrevételek között számos jogos is volt, ezek aránya az átvizsgált, és zömében indokolt törlésekhez képest elenyésző. Az előzetes koordinációt és egyezkedést lehetetlenné tevő időhiány miatt, az adott körülmények között – amint ezt már fentebb jeleztük – más munkamódszer alkalmazására nem volt mód. (Egyébként amennyiben a megrendelők a központi felszólításra már önként, megfelelő mértékben csökkentették volna a megrendeléseiket, úgy lehetővé vált volna, hogy az átvizsgálás csak arra szorítkozzék, hogy a féleségek száma ne csökkenjen.) A keretek szétosztása és a megrendelők választására való hagyatkozás a féleségek számának megőrzését és a központi könyvtárak, tájékoztató intézmények hatékony szolgáltatásait veszélyeztették volna.

A valóban indokoltnak minősíthető reklamációk tárgyában a Művelődési Minisztérium felkérte az egyes felügyeleti szerveket, hogy tárcán belüli egyeztetéssel, a folyóiratok esetleges átcsoportosításával, segítsék a problémákat rendezni és kilátásba helyezte, hogy ahol ez nem lehetséges, más tárcák bevonásával megvizsgálja a szükséges korrekciók elérésének módját.

A számos és az átvizsgálást végző bizottság munkáját kifogásoló, nemegyszer éleshangú bírálat ellenére meg kell állapítani, hogy a kényszerintézkedés indokai között kivétel nélkül olyanok vannak, amelyekért szinte valamennyi érdekelt intézmény felelőssége felvethető. A tételes átnézés ugyanis megmutatta, hogy egyes gazdasági ágazatok vagy tudományágak az elmúlt években elmulasztották, hogy tájékoztatásra alkalmas központi gyűjteményeket hozzanak létre és ennek következtében párhuzamos megrendelések megszüntetése esetén az egyes intézmények ezeken a területeken több nehézséggel kerülhetnek szembe, mint azok, amelyeknek jól felszerelt könyvtárai, kiterjedt szolgáltatásokat nyújtó tájékoztatási központjai vannak. Más szakterületeken viszont több, azonos tartalmú központi gyűjteményt is létrehozottak. Néhány példa: Az Ipari Minisztérium létrehozásával a Kohó- és Gépipari Minisztérium, a Nehézipari Minisztérium és a Könnyűipari Minisztérium dokumentációs és információs intézményei is átszervezésre, összevonásra kerültek. Ezek korábbi folyóiratrendeléseiket ennek ellenére 1983-ra is nagyrészt feladták, pedig a műszaki tájékoztatás országos koordinációs központjában, az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtárban ezek a folyóiratok szinte kivétel nélkül megvannak. És bár az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár egyik legfejlettebb, jó színvonalú tájékoztatási eszközökkel felszerelt gyűjteményünk, az egyes gyárak, sőt a külkereskedelmi vállalatok is párhuzamosan elő akarták fizetni a műszaki, tudományos szakfolyóiratoknak széles skáláját.

Az egészségügyi, orvosi folyóiratok tekintetében az egyes intézmények, a nagy gyűjtemények – elsősorban az orvosegyetemek központi könyvtárai – jelentős folyóirat bázisára történő támaszkodás helyett, igyekeztek információs önellátásra berendezkedni. Lehet, hogy ez is hozzájárult ahhoz, hogy a központi nagy gyűjtemények nem fejlesztették eléggé szolgáltatásaikat. Lényegében hasonló képet mutattak a más egyetemi könyvtárak is, ahol a tanszékek többszörösen és párhuzamosan rendelték ugyanazokat a folyóiratokat.

Jelentős mennyiségű párhuzamos rendelést adtak fel a magyar újságok és folyóiratok, a televízió és a rádió szerkesztősegei, bár a Lapkiadó Vállalat keretében külön sajtódokumentáció is működik. Viszonylag nagy mennyiséggel szerepeltek könyvkiadók is, holott az általuk rendelt külföldi folyóiratok zöme a közkönyvtárakban rendelkezésre áll. Jelentős megtakarítást lehetett elérni divatlapok, lakberendezési folyóiratok és általános magazinok tekintetében (Haus und Garten, Burda stb.), amelyeket, szakmai feladattól függetlenül, lényegében mindenféle intézmény előszeretettel rendelt meg.

A felülvizsgálat elvégzésével, a megrendelések kiküldésével az import megtakarítást célzó munkának csak az első szakasza zárult le.

A könyvtárak és tájékoztató intézmények előtt most többrétű és az előbbieken ismertettnél semmivel sem kisebb jelentőségű további feladatok állnak. Nagy kezdeményezőkésséggel, több és jobb munkával nekünk kell biztosítanunk, hogy a szükséges információk gyorsan és a felhasználói igényeknek megfelelő módon eljussanak, nemcsak a kényszerintézkedések következtében előnytelen helyzetbe kerültekhez, hanem mindenkihez, akinek a szakirodalomban megjelenő ismeretanyagra szüksége van.

E munka feltételeinek javítására központi intézkedés történt: a nagy gyűjteménnyel, jelentős külföldi folyóiratállománnyal továbbra is rendelkező könyvtárak lehetőséget kaptak technikai felszereltségük bővítésére. Ezek a most munkába álló berendezések alkalmassá teszik őket, hogy tartalomjegyzék-másolatok szolgáltatásával, a folyóiratok tartalmi feltárása nyomán, figyelemfelhívó lapok szétküldésével, rendszeres témafigyelő-szolgáltatások indításával vagy bővítésével, a szakági és regionális együttműködés javításával és általában szolgáltatásaik kiterjesztésével – ideértve az információközvetítési feladatok teljesítését is – az eddigieknél lényegesen jobban lássák el feladataikat.

Készül egy, bár csak a legszükségesebb adatokat tartalmazó, de azért a napi munkát minden bizonnyal segítő számítógépes, a jelenleginél a féleségek és a megrendelők tekintetében bővebb központi folyóirat lelőhelyjegyzék is, amely az év elejétől az Országos Széchényi Könyvtárban az érdeklődők rendelkezésére áll.

Szükséges lenne megvizsgálni – és ehhez az egyes szakkönyvtárak segítségét is várjuk – hogy nincs-e szükség az ország kurrens folyóiratállománya restrukturálásának előkészítésére, azt a célt tűzve ki, hogy a gyűjtőkörök szigorúbb megtartásával, lehetőleg egy-egy, vagy néhány helyre lehessen központosítani az adott gazdasági-, tudományág folyóiratait, és valószínűleg helyes lenne ugyanazt tenni a sok helyre szétszórt régi évfolyamokkal is.

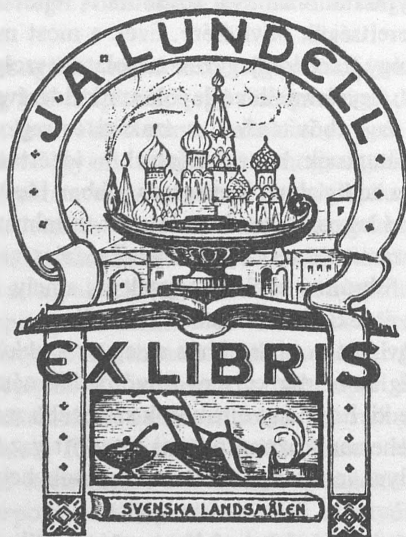
További, még előttünk álló feladat, hogy megvizsgáljuk az országba járó folyóiratféleségek valóban a legfontosabb ismereteket közvetítik-e és hogyan lehetne a féleségek számát fokozatosan növelni.

Felmerülhet a British Lending Library-hez hasonló központi folyóiratgyűjtemény létrehozása és az egyes folyóiratcikkekről, cikk részletekről a másolatok készítésének egy helyre telepítése.

A vizsgálatból és visszhangjából szükséges levonni azt a tanulságot is, hogy az ország információs szolgáltató rendszere nem elég szervezett, nagyon szétaprózódott, technikai felszereltsége elavult, nem elégíti ki a mai követelményeket. Konkrét javaslatot kellene ezért kidolgozni, hogy legalább egy területen, például a Magyar Tudományos Akadémia könyvtári hálózatában, – bevonva az egyéb kutató intézmények könyvtárait is – hogyan lehetne a mai kor követelményeinek megfelelő, koordinált, együttműködésen alapuló, gazdaságos információs rendszert felépíteni.

És végül, a legsürgetőbb feladat az 1984. évi folyóirat megrendelések olyan előkészítése, amely az 1983. évi hibákat kiküszöbölve és a takarékosági szempontok további érvényesítését segítve rendezné a problémákat.

Végző következtetésként levonható, hogy az elért megtakarítás és a technikai fejlesztés mellett eredmény az is, hogy ráterelte a figyelmet a folyóiratimportunk eddigi gyengéire és az összes érdekeltet elgondolkodásra készítette, hogy hogyan lehetne előítéleteinktől megszabadulva, több megértéssel, munkamegosztással és együttműködéssel emelni szolgáltatásaink szintjét, kevesebb pénzből többet és jobbat nyújtani a felhasználóknak.

Ex libris a Könyvtártudományi Szakkönyvtár
gyűjteményéből

83012

GAZDASÁGI ELEMZÉS ÉS A KÖNYVTÁR (Gazdaságossági számítások, értékelési módszerek, fejlesztési irányok)

HEGEDÚS PÉTER

Egészen a legutóbbi időkg a könyvtárak tevékenységének vizsgálatában az egyik legelhanyagoltabb terület a „könyvtárgazdaságtan” volt. Érdekes módon a könyvtárak gazdasági elemzésében, a „könyvtárgazdaságtan” alapvető összefüggéseinek és speciális vonatkozásainak feltárásában ritkán jeleskedtek a könyvtárakban, információs intézményekben dolgozó közgazdászok, annak ellenére, hogy a hazai közgazdasági szakirodalomban egyre gyakrabban találkozhatunk „művelődésgazdaságtannal”, „kultúrgazdaságtannal” foglalkozó cikkekkkel, tanulmányokkal. (Érdemes megemlíteni, hogy a műszaki szakemberek az elsők között voltak saját szakterületük számítógépes információrendszerének megteremtésében. Kézenfekvőnek tűnhet tehát, hogy a könyvtárakban dolgozó közgazdászoknak is vezető szerepet kellene játszaniuk a „könyvtárgazdaságtan” kialakításában, külföldi eredményeinek átvételében és meghonosításában, sajátos hazai kérdéseinek megvilágításában.)

E hasábokon talán nem szükséges a gazdasági megfontolások jelentőségét részletesen elemezni. Végül is a közgazdasági szemléletmód terjedését tükrözi a hazai szakajtóban újabban megjelenő cikkek egy része, amelyek akár a külföldi tapasztalatok kritikus elemzését, akár pedig a „könyvtárgazdaságtan” egyes aspektusainak – innováció, munkaszervezés, stb. – hazai körülmények közötti vizsgálatát végzik el. E rövid áttekintésnek nem célja a gazdasági vizsgálatok szükségességének bizonyítása vagy elemzése, mint ahogy nem lehet cél ezzel kapcsolatban alapvető elméleti összefüggések megállapítása sem. Itt csupán jelzésszerűen kívánom érzékeltetni a gazdasági elemzések iránt objektív módon megnyilvánuló igényeket, s az egyes módszerek használhatóságát, hasznát. Nem törekszem a „könyvtárgazdaságtan” fogalmának meghatározására sem, bár fogalmi tisztázásra mindenképpen szükség volna, tekintettel arra, hogy a szakirodalomban a legkülönfélébb meghatározásokat használják, s gyakran a különböző kategóriák (mint pl. a hatékonyság és gazdaságosság) is keverednek. Az ilyen típusú kutatások végzése tehát „élő” feladat, annál is inkább, mivel az *áru gazdaság és a nem áru gazdaság kérdése* vitatottak még a *közgazdasági szakajtóban is*. A gazdasági elemzések végzésének parancsoló szükségszerűsége azonban, mindenki számára nyilvánvalóvá kell, hogy váljon. *Hámori Balázs* a *Közgazdasági Szemle*ben így fogalmaz a nem áru javak és szolgáltatások szocialista árutermelő gazdaságban elfoglalt helyéről, ill. a gazdasági módszerek alkalmazásának szükségességéről: „Hogyan lehetne gazdaságilag ösztönözni a drága, költségvetési eszközökből finanszírozott berendezések jobb kihasználására? Hogyan lehetne biztosítani az eszközök gyors és rugalmas átcsoportosítását? Hogyan le-